

Україньска дипломатія і держави антанти в році 1919.¹⁾

Змисл беззастережного підчинення галичан під розсуд їхнього спору з поляками в 1919-ому році антантою, полягав на тому, що вони очікували, що антанта визначить границі їхньої держави і не дозволить полякам наступати на їхній край, себто що антанта в сей спосіб поставить західно-українську державу цілком так само, як це вона зробила в відношенню до поляків і до чехів. Але треба було цього двох передпосилок: по перше, щоб антанта признавала українців взагалі, або принаймні галичан зокрема, народом з національного і політичного боку вже виробленим, готовим, закінченим, і по друге, щоб поставлення якоїсь самостійної Західної України уявляло собою таку якусь велику користь для якоїсь із держав антанти, що їй варто було б заступатися за галичанами цілою своєю потугою — як ось наприклад Франція заступилася в Тешинській справі за чехами, або Англія в Данцігському питанню за німцями проти поляків, — щоб осьтак польські „апетити“ з успіхом загнuzдати. Але ніодна з тих передпосилок не здійснилася.

„На загал погоджувалися всі держави антанти на тому, що польську державу треба конче заснувати, і то заснувати так, щоб вона дійсно могла існувати, себто щоб вона відзначалася по змозі як найбільшою трівкістю й могутністю. Погляди розходилися тільки в тому, в який спосіб Польщу можна зробити найміцнішою, найтрівкішою“, — ось так формулує один англійський історик ¹⁾ оте загальне становище антанти відносно польського народу. На другій-же терезці ваги, яка повинна була зрівноважити на користь галичан оту конкретно антантою бачену, реальну польську справу, лежало мряковинне, щось, що належало до спеціалістичного знання антантських експертів про Східну Европу, щось, що ще недавно було лиш темою — та й то неінтересною — для вчених фільольогічних дискусій: „українське питання“. Щоб отаке академічне питання могло мати щонебудь спільного з політикою, — це було для антанти новістю, до якої треба ставитися з недовірям: аджеж хто знав аж до року 1917-ого, або й аж до Берестейського миру з року 1918. взагалі що-годі про якусь там „Україну“? Правда, Гетьманська Держава зробила була Україну з одного маху чимсь для держав антанти реальним, з чим вони яко з новим центром сили в Східній

¹⁾ Ця розвідка є продовженням поміщеної в чч. 1 і 2 „Дзвонів“ розвідки про польську дипломатію і „східно-галицьке питання“. В. К.

¹⁾ H. W. V. Temperley, A History of the Peace Conference of Paris. Vol. I—VI. London 1920—1924. Том VI, ст. 238.

Європі рахувалися з як найбільшою увагою — але це, що реальним здавалося, виявилось в грудні 1918 так само з одного маху ілюзією, — і Україна знов стала тим, чим вона була, скажімо, у 1917-ому році: „українським питанням“.

Навіть Дмовський, заклятий ворог України, віддавав цьому „українському питанню“ більшу справедливість, аніж безсторонні антанські експерти. У своєму меморіялі до Balfour-a з року 1917-ого заперечував він, правда, політичну здатність українців, але він принаймні признавав, що українці є іншим народом ніж москвини, що український національний рух є нездержаний і що може колись у будуччині українці ще стануть здібними до своєї національної державности. Але ще навіть у році 1923-ому, коли сам досвід уже достоту доказав був, що дійсно існує якийсь український народ, який протиставить себе і Росії і Польщі, і що факт, що окремішна національна свідомість зрушила з місця кілька десятків мільонів „малоросів“ у купі з „русинами“, має для Східної Європи вагу цілком перворядного значіння, — навіть тоді ще вірив отой тільки-що цитований, для галичан радше прихильно настроєний англійський історик — напевно на підставі як найсумлінніших студій — що окремішна українська національна свідомість є начеб-то злудою змислів, яка лиш тоді моглаб обернутися в дійсність, колиб поляки взялися за виплекання такої окремішньої свідомости на Україні! Він писав так: ¹⁾ „національне почуття (прилучених до нинішньої Польщі чужих народностей, В. К.) є (для Польщі, В. К.) здається особливо в цьому випадку (а саме що-до „біло-“ і „малоросів“, В. К.) небезпечне, бо мимо штучних спроб, дивитися на те почуття як на щось, що протиставиться рівно московській, що й польській національності, оте почуття у біло- і малоросів може кожноі хвилини розплистися в загальному всеросійському русі. Самі москвини вважають ці народи просто вітками одного російського народу, і важко знайти якесь більше число осіб — окрім поляків і руських провідників у Галичині, — які булиб іншої думки. Поляки здається добре годилися б були до того, щоб витворити на цих („біло-“ і „малоруських“, В. К.) областях якесь окремішне, не польське, але й не московське, національне почуття, але вага обставин повернулася проти цього, щоб так сталося, і тому ледви чи можна сумніватися, що тепер отаке почуття є розмірно незначне“.

Раз можна було в творі про Паризьку Конференцію, написаному при співучасті англійського міністерства закордонних справ, величатися ще навіть у 1923-ому році таким великим знанням справи, — то скільки більше несвідомости що-до „українського питання“ мусіло панувати в 1919-ому році на самій таки отій Конференції! А власне: для антантських мужів було „українське питання“ щойно питанням, чи можна вірити Дмовському і „руським провідникам у Галичині“, що взагалі існує

¹⁾ Temperley, op. cit. Том VI, ст. 277

якась інша від російської, українська етнографічна маса. Осьтак що до наддніпрянських справ панували в антантської дипломатії навіть не польські національно-демократичні погляди, тільки здебільша погляди російської реакції. А ця реакція твердила, що якогось — а хочби й національно ще несвідомого — українського народу взагалі немає, так що український національний рух може собі бути всім, що хто хоче: німецькою, австрійською, „галицькою“, навіть польською інтригою серед жмінки інтелігентних „малоруських“ фантастів, тільки не є знаком того, що в Східній Європі виринає якийсь „новий“, український, народ, щоби стати поруч московського. Все це самою ж таки цією реакцією боляче пережитому фактові на глум, що в повстанню проти розросту переваги російського реакційного націоналізму в Гетьманській Державі, оту реакцію на Україні з одного маху на тисячу куснів поторощив і на чотири вітри розвіяв не большевизм, тільки соціально-радикальний український націоналізм!

Правда, трохи інакше стояла справа що-до галичан. Вже таки аж занадто ясне було те, що „русини“ не хочуть Польщі, щоб можна було вважати їх аж наприклад за якийсь польське плем'я, як уважано „малоросів“ за російське. Було теж відомо, що що-до мови „русини“ є заодно з „малоросами“. Але тому, що було переконання, що вони стоять на вищому щаблі розвитку, ніж „малороси“, то розглядано їхню справу цілком відокремлено від „малоросійської“, так начеб-то вони були якимсь саме зароджуючимся своєрідним народцем. А що національної своєрідности галичан не заперечувано цілком без застережень, то це відношення зовсім покрилося зі становищем Д м о в с ь к о г о, і як реакційно-російські погляди рішали що-до Наддніпрянщини, так польська національно-демократична акція стала одиноким джерелом інформації для антанти про „русинів“. Якщо якийсь народ мусить освідомлювати закордон щойно про те, що він взагалі існує, то його очікування якоїсь підтримки від того закордону є безнадійне, так що йому не може допомогти ніяка, хочби й яка рухлива пропаганда. А що українці не вели в антантських країнах підчас світової війни навіть ніякої пропаганди, то вони були теж і на Паризькій Конференції позбавлені всякої можливости, щоб відомості про їхню справу черпано принаймні з їхніх власних, а не з писань їхніх ворогів: на заході вірено радше польським і російським мужам довіря, які там були з давен давна відомі, аніж якомусь новому конкурентові на інтернаціональному „ринку пропаганди“, і тому зустрічалися всі українські дипломатичні ноти й пропагандивні писання на Паризькій Конференції з як найбільшим недовірям.

Понад усе це зверталось проти українців взагалі, а галичан зокрема чисте так сказати „нащастя експертів“. Аджеж за літа а то й десятиліття вченої запопадливости зложили собі вже були всі оті наукові дорадники про Східну Європу, яких притягнуто до „справи миру“, „науково уфундовану“ думку про „малоросів“ і „ру-

синів“ Ця думка була, що оті „малороси“ й „русини“—це тільки одне з російських племен зі своїм власним діалектом і без ніякого політичного значіння цього факту. Здавалося просто безсумнівним, що якась дійсна політична тенденція є в якогось народу, який стільки-то й стільки століть не мав своєї власної держави, річю абсолютно неможливою. Нікому лиш не приходило ще тоді на думку, що величезні перевороти від року 1914-ого повалили теж і всі до того часу правдиві політичні масштаби. Аж тут всетаки виявлялося щось наче якась політична тенденція України! Признати цю тенденцію чимсь реальним? Алеж бо тоді може провалювалася ціла з великим трудом із минувшини „науково“ виснута система переконань отих експертів що-до Східної Європи, система, як бачила там лиш дві потенції: Росію й Польщу. Розуміється, не легко було зректися так-би мовити „твору свого життя“, аби на будуче бачити в Східній Європі гру трьох, хоч і нерівних потенцій: Росії, Польщі — і — України. Отже всі ті вчені були наче-то з гори на те засуджені, щоб присвоїти собі російські реакційні й польські національно-демократичні погляди і їх своїм власним „науковим“ авторитетом ще й підкріпити. Відсіль це напевно не випадковість, що якщо взагалі хто з антантських мужів бачив в Україні й її національному русі щось реальне, — то це були здебільша не вчені експерти, тільки з отвертими для дійсности очами жовніри.

Отже хоч наприклад такий учений як ось Robert Howard Lord, один із найдовірениших дорадників Wilson-a, міг собі бути того цілком незрушного переконання, що його власна вченість є самотнім джерелом, із якого походило його ніякому сумніву непідлегле знання експерта для вжитку Wilson-івської справедливости, то на ділі він не був нічим іншим як тільки тубою, з якої проносились меморіяли, ноти і в розмовах висказані погляди Д м о в с ь к о г о. Тількиж Д м о в с ь к о м у можна було не вірити, бо він сам був заінтересованою стороною, але своєю власною експортові чейже не можна було не довіряти, і таким робом одним із найбільших нещасть для українців на Паризькій Конференції було те, що майже з невідхильною конечністю правильність тенденційних польських і російських міркувань проти України антантські експерти підтверджувати мусили і таки дійсно їх підтверджували.

Якщо порівняти думки того роду, що вже наведені розсуджування в виданому Н. W. Temperley-м англійському творі про Мирову Конференцію, з міркуваннями Lord-a з року 1920, то певно не буде перебільшено, коли сказати, що оті Lord-івські розсуджування були загальним поглядом антантських експертів про „русинів“. Lord висловився, наче-то переліцитовуючи Д м о в с ь к о г о, ось як:¹⁾ „В тих пяти чи шести століттях, у яких ці обидва племена (поляки й русини, В. К.) жили поруч

¹⁾ Charles Homer Haskins and Robert Howard Lord, Some problems of the Peace Conference. Cambridge 1920, ст. 190—191.

себе, були взаємини поміж ними розмірно вдоволяючі й приязні. У великій мірі вони остали такимим і сьогодні, поскільки не встрявають політики, і це виявляється наприклад у високому відсотку мішаних подруж. Але в ХІХ. ст. виріс між русинами націоналістичний рух, який прийняв виразно протипольську тенденцію і викликав досить запеклу борню, що шаліла в Східній Галичині в останніх тридцяти літах. Правдоподібно ця боротьба не прийняла була б ніколи такого лютого характеру, коли б цього не викликали підступні махінації австрійського уряду, бо цей уряд не пропускав ніякої нагоди, щоб оті обидва племена розярити проти себе взаємно, підтримуючи раз одне, то знову друге з них, згідно з традиційною австрійською засадою „divide et impera“. За останніх двацять літ прийняв живу участь у цій справі теж і німецький уряд, потаємно підбурюючи і підтримуючи русинів проти поляків, бо поляки завжди були для Берліну найголовнішим ворогом, і вже на десятиліття перед Берестям розважували німецькі державні мужі ті можливості, які їм давала „українська ідея“, бо її рівно добре можна було їм ужити проти Росії, що й проти Польщі“.

Але ще страшніша, ніж ціла ота польська національно-демократична легенда в головах експертів, була для галичан зрадницька робота їхніх власних русофільських земляків, жалких остатків того колись так міцного русофільського табору, який вийшов був із східно-галицького старорусинства. У 1918-ому році стояла справа русофільства в Галичині в дійсності так, що навіть найвірніші, чи то в краю оставші, чи то з Росії повертаючі сторонники ідеології всеросійського національного єдинства признавали, що вони тією ідеологією помилялися, так що русофільство пропало було майже безслідно. Раз перемогла була в краю українська національна ідея так цілковито, то можна б думати, що жмінци русофільських провідників, які ще крутилися біля російської реакції і по частидобились до Парижа, не оставало нічого, як тільки в виду важкої боротьби Західної України проти Польщі українську дипломатичну акцію в Парижі з усіх сил піддержувати, або хоч принаймні їй не перешкоджувати. Аджеж найважнішою річею в даний мент було, щоб Західна Україна взагалі встоялася перед Польщею, і якщо вже хтось ніяк не міг на русофільську ідею махнути рукою, то він усе ще міг колись пізніше, після того як народ щасливо встоїть проти Польщі, взятися ще раз за акцію навертання західно-українського народу на оту ідею, щоб галичан довести до того, аби вони зреклися своєї державности і прилучилися до Росії і до „всеросійського народу“. Тимчасом ота у власній їх вітчизні переможена кліка вибрала собі якраз Париж за поле для своїх, піддержуваних російськими реакціонерами інтриг, щоб навернути до своєї ідеології хоч принаймні англійців, французів і американців, раз не вдалося навернення її власних земляків*).

*) На чолі цих інтриг стояв колишній русофільський посол зі Східної Галичини до віденського парламенту Др. Дмитро Марков (Др. Михайло

Який підступний був отой напад, як дуже він рівнявся зраді власної вітчизни і навіть самої ж таки „всеросійської“ справи, можна побачити з ось яких міркувань англійського історика на цю тему¹⁾: „Міжтим становище русинів у Парижі страшенно (epochmously) ослаблювалося їхнім власним внутрішнім роздором, — а, як це видно зісторії поляків, якраз слабії, побиті, поневолені народи й люблять улягати спокусі роздорів. Наскільки можна судити, величається більшість русинів тим, що вона ніби-то є окремою народністю, і вона виявляє в відношенню до Московщини ворожнечу, яка уступає тільки ворожнечі супроти поляків. Але є там теж ще й значна меншість, розселена головню на карпатському підгір'ю і в деяких інших околицях, яка заявила остаточню за Росією і вважає себе просто за вітку одного російського племені. Відсіль прийшли заступники Східної Галичини до Парижу, пересварені між собою (speaking with two voices), і це улекшувало їхнім противникам твердження, що вони політично нерозвинені і національно неозначені народ. Така непевність підтверджувала потім у деякому відношенню, що поляки мали зі своїми домаганнями слухність. Кожна з обох цих партій вязала себе непотрібно теж якимсь спеціальним аргументом і шкодила так своїй власній справі, бо вона відвертала увагу від дійсного положення (і приковувала її до того аргументу, В. К.). Русофільська партія бажала завести Росію аж по верхівля Карпат. Алеж питаємо: хто ж міг узяти на себе відповідальність за викликання такої небезпеки для рівноваги в Європі, а до того ще в такому часі, коли Росія була в руках большевиків? Знову ж руська або українська партія заявляла свій намір ділати на будуче яко „Пісмонт“ України і стати центром пропаганди проти Росії на користь самостійної України. Алеж хто важився б покласти отакій центр хуртовини у саму середину серця Європи, отаке джерело бунту й експльозій для Російської Імперії? В цей спосіб обидві партії робили осередком уваги не лиш їхній власний роздор, але ще й академічні питання, які в даній хвилині не мали ніякого, ні найменшого практичного значіння, і в цей спосіб вони робили все, щоб по змозі затемнити ядро всієї справи — те, що-до чого вони на ділі були між собою згідні, — а саме, що це суперечило всякому праву на самовизначення, щоб кинути на поталу польській державі поверх три і пів мільона людей, не забезпечуючи їм права на якесь вільне й виразне виявлення їхньої волі“.

Якщо з боку галичан було нерозумно, видати себе без ніяких застережень у руки антанті, то акція русофілів рівнялася божевіллю. Бо як-не-як, а галичани мали армію й державну організацію, так що вони дуже добре могли були б устоятися, коли б

Лозинський, Галичина в рр. 1918—1920, Українська революція. Розвідки і матеріали. Книга пята. Відень 1922, ст. 142) Між іншим розміри шкідливости русофільської акції не є Лозинському у відомі.

¹⁾ Temperley, op. cit. Том VI, ст. 269—270.

тільки Польща дала їм спокій. Але русофіли вимагали від антанти, щоб вона окупувала Галичину мілітарно й управляла нею так довго, аж Росія прийде до себе і можна буде Галичину їй передати!¹⁾ Далі йти зрада власної вітчизни вже не могла, і ця зрада мала тим важчі наслідки, що за посередництвом давних, антанті добре знаних дипломатів і політиків колишньої Російської Імперії, русофільські „політики“ знаходили отворені вуха скрізь там, куди галицьким висланникам у наслідок їхнього браку товариських звязків доступ був замкнений.

В виду цього міг такий експерт як ось Lord мати всі аргументи за тим, що він цілком справедливо про „русинів“ судив. Він викладав: „Для такої відсталого в розвитку нації, яка була така внутрі пережерта, така до того привикша дивитися на Відень і Берлін за допомогою й директивами, світова війна прийшла взагалі не в добрий час“. ¹⁾ „...Наскільки можна судити по релятивній силі обох руських партій перед війною, могла та партія, яка бажала самостійної української держави, творити більшість між русинами, але меншість у цілому населенню Східної Галичини“. ²⁾ В цей спосіб дедуковано цілком у стилю експертів, що — навіть із демократичної точки погляду — не сталася ніяка кривда, що Східну Галичину признано пізніше Польщі: аджеж у тій країні не було ніякого українського народу, тільки була лиш „українська партія“, яка уявляла собою лише меншість усього населення Східної Галичини! Що більше! Lord мав навіть сміливість витягнути висновок, що підбиваючи Східну Галичину, Польща цю країну висвободила! Він твердить ³⁾: „...Більшість населення, і то в однаковій мірі поляки що й жиди й самі такі русини, віддихнули лекше, як український уряд пропав і вмашерували польські війська!“

Раз панувало таке основне розуміння „українського питання“, то розуміється той, хто його поділяв, не міг про щось іншого переконатися навіть на власні очі. Внутрішні відносини, впливовість уряду, були в дійсності на початку 1919-го року в Польщі багато менше відрадні, ніж у Галичині. Але поляки були знаною на весь світ історичною нацією і тому хочби в їхній країні панували хоч які сумні обставини, ніхто тими злами не журився, їм приписувано мале значіння, їх уважано за хвилеву кризу, а не за доказ наприклад державної нездатности поляків. Але антантські місії й агенти, що в ряди-годи прибували в Галичину, були з гори склонні шукати тільки за хибами, щоб лише браком отаких злих сторін і нерадо дати себе переконати на користь галичан. Вони взагалі ніякого поняття про це не мали, яке велике досягнення було в тому, що Галичина не попала після перевороту 1. листопаду 1918 в анархію, як Наддніпрянщина після усунення Гетьманщини, тільки навпаки заімпровізувала за один місяць цілий

¹⁾ Haskin's [and Lord, op. cit. ст. 193.

²⁾ Haskin's [and Lord, op. cit. ст. 191—192.

³⁾ op. cit. ст. 193.

⁴⁾ op. cit. ст. 194.

державний і військовий апарат з нічого, і то такий апарат, який цілком не гірше функціонував, аніж наприклад збережена в цілості з давна, з австрійських часів, польська бюрократія в Західній Галичині, не говорячи вже про адміністрацію, яку систематично розбудовано в конгресівці ще підчас великої війни. Їм ані на думку не приходило, що це значило без хоч будь якої підтримки з Європи здержати Галичину від наслідкування внутрішньої „політики“ „Директорії“ на Наддніпрянщині. Вони не порівнювали розкладу, який робив нпр. чеські війська майже нездатними до боротьби з Совітською Угорщиною, з просто — у цьому порівнянні — беззакидною дисципліною й боєздатністю галицької армії, яку можна було вживати рівно добре проти поляків, що й проти большевиків. Вони не цінили напруження цього народу, що живучи в країні світовою війною страшно знищений і знущований, і сам війною перетомлений, всеж таки вислав найменше 100.000 мужа на оборону своєї вітчизни проти двох фронтів і аж до марта 1919 розпоряджав більшою військовою силою, ніж уся Польща, але вони бачили нужду і руїни — те, що міг бачити якийсь собі турист: неправильні получення залізничні, здемольовані вагони — не здаючи собі справи з того, що вони бачили все ще світову війну, а не якусь нездатність галичан. Але вони чули скарги, що тепер живеться без порівняння гірше, ніж наприклад в Австрії перед великою війною, вони довідувалися наприклад про корупцію в нафтяній околиці — була ж ота нафта для антантських туристів часто-густо чимсь найінтереснішим із усієї Галичини — і вони не мали розуміння, що відносин взагалі в цілій тогочасній Європі не можна було порівнювати з передвоєнними, вони просто не мали ніякого мірила, щоб судити, що які б і не були хиби Галичини, то впливовість, добрі сторони галицького уряду всеж перевищали оті хиби кількакратно, — і що найважніше: вони може навіть і не знали того ні трохи, що вони „на місці“ інформувалися в живучих у Східній Галичині поляків, так що їхні короткі прогульки з Варшави були взагалі безцільні, бо і там вони могли б „поінформуватися“ з таким самим успіхом.

До того долучалися ще й імponderабілії особистого доброго самопочуття отих антантських туристів. З почуттям полекші, з радістю вертали вони певно з Галичини в Варшаву. Якогось там Станиславова не можна було чейже порівнювати з Варшавою, з отим польським Парижем багатою, безжурного життя великої столиці! Польська гостинність і ноблеса викликували вражіння цілковитої рівнорядности з найбільшими західними націями. А галичани були бідний народ, вони були прибиті численними своїми бідами, були понурі, шорсткі, може навіть інколи з товариського боку нетактовні. Поляки були майстрами бундючних парад, а в галичан не видко було нічого крім утяжливости грубих варварів. Але що робило в них може найбільш відштовхуюче вражіння — це покірливість, смиренність, із якою вони віддавали себе під суд антанти, і їх, впливаюче з цього, змагання

викликати добре вражіння навіть у найменших антантських туристів, у якогось собі четаря, чи сотника. В цьому не почувалося ні сліду суверенної самопевности, підчас того як представники польської нації цілком викликували вражіння самосвідомих людей, рівних з рівними з антантськими репрезентантами.

Отже й „на власні очі“ переконаувався кожен, що він не помилявся в тому, про що він вірив, що він з гори добре знає: а власне, що галичани з політичного боку ні до чого не годилися. Це підтвердження з гори повзятої експертної дедукції пізнішим пізнанням „на власні очі“ можна докладно бачити в зеркалі стилю, в способі Lord-ового представлення справи. Він пише про це:¹⁾ „Крім цього є це взагалі сумнівна річ, чи русини були здібні переняти управу краю. Близько шість століть вони не мали ніякої самостійної держави, і їх національний розвиток був такий відсталий і такий невдоволяючий, що не легко було повірити, що вони годилися до самостійної новочасної державности. Бо де були в них елементи, на яких можна поставити міцну державу? Таких елементів не було ані в невіжій і неосвіченій селянській масі, ані в малій верстві інтелігенції. Ці інтелігенти показали теж висоту своєї здібности: шість місяців пробували вони керувати владою, але вислід? — майже всі уповаженні антанти, яких вислано для пізнання положення, були однозгідні в осуді, що отой український уряд був, лагідно говорючи, сумним розчаруванням“.

До цього долучувалися ще й не так уже дуже неправдиві уявлення, які Європа мала про Наддніпрянщину після упадку Гетьманщини, як ось оті уявлення зясував Lloyd George в грудні 1918 підчас дискусії між союзниками про напрямні для антантської політики в Східній Європі. Гетьманська Держава справді мала в очах антанти опінію такої держави, якої не слід мати собі ворогом, а варто старатися ввійти з нею в союз. Але після упадку Гетьманщини заслуженого і її власними хибами і безрозумом української революційної демократії, Наддніпрянщина стала в очах антантських державних мужів лиш розанархізованим, бандами руйнованим простором для евентуального кольоніального поширення західних держав, — в найліпшому разі вона стала чимсь, що годилося на півколоніальний, чужим диктатам і вміщуванням у його внутрішні справи підлеглий протекторат. „Союзники будували на цьому“, так писав Lloyd George до Clémentseau²⁾, що на Україні поставлено міцний уряд, але осьде наспіли відомости, що якийсь авантюрик Петлюра на чолі кількох тисяч мужа повалив цей уряд із найбільшою легкістю. Це повстання мало большевицький характер, а його успіх доказав наглядно, що Україна не була тією фортецею проти большевизму, яку в ній бачено. Те, що Московщина вже зробила, почала тепер наслідувати Україна“. Колотнеча, погромщицька

¹⁾ Haskins and Lord, op. cit. ст. 193—194.

²⁾ Mermeix, Le combat des Trois Notes et documents sur la Conférence de la Paix. Fragments d'histoire 1914-1919. VI. Paris 1923, ст. 279.

анархія на Наддніпрянщині скріплювали отже погляд, який утворився вже в виду упадку Гетьманщини, а саме: що наддніпрянського національного руху не можна брати поважно, що буря на Україні була лиш ділом „напівбольшевицьких“ авантюристів.

Отже що галичани не спромоглися на те, щоб з успіхом вмішатися в справи Наддніпрянщини Симона Петлюри з метою закріплення там якогось міцного державного ладу, погіршило їхнє власне становище в антанти ще більше: це, в чому не дописали наддніпрянці, взято за доказ державної нездібности цілого українського руху і обернено його проти самих таки й галичан: аджеж і вони теж були „малоросами“!

Виду всіх цих обставин було воно майже чудом, що принаймні не всі, а тільки майже всі уповаженні антанти прийшли до переданого Lord-ом осуду про державну непридатність галичан. То теж було це для одного американського старшини, для генералмайора F. J. Keenan-a, який завдав собі труду, в марті 1919 самостійно переїхати автом вздовж і поперек Польщу і по части Галичину, просто несподіваним відкриттям, що він знайшов галичан далеко вже не такими ледащими, якими їх змальовували антантські уповаженні, деташовані в Варшаві. А якого роду були ці змальовування, видно зі звіту цього американця. Він писав про це 11. квітня 1919 Wilson-ови¹⁾: „Незрушне вражіння, з яким я виїхав зі Східної Галичини, було, що провідники українців є інтелігентними людьми і що вони в ніякому разі не є большевиками... Крім моїх власних спостережень, говорив я теж із цілим рядом безсторонних обсерваторів, які якраз тепер подорожували по Україні, з таким вислідом, що я переконаний, що теперішній український уряд і самі українці в їх масі не є ні трохи большевиками... Українці є від Європи цілком відрізани і їх, як я вірю, представлено світові у високій мірі фальшиво, бо це відповідає політиці їхніх ворогів, денунціювати на них як на грабіжників і большевиків. Того роду заяви, якщо їх повторювати, лишають свій слід, хоч-би вони були хоч які безосновні“. Міжтим, хочби генерал Keenan хоч як хоробро спростовував загально пануючі уявлення, то вони були й остали серед пересічного політично заінтересованого й діяльного антантського загалу і серед ділаючих у Східній Європі антантських місій ще багато неприхильнішими для галичан, аніж навіть осуди експертів у роді Lord-a: Українці в купі з галичанами вважалися загально просто за „большевиків“ у змислі розбишак і бандитів, і це були більш-менш такі уявлення, які отак 50 літ передтим панували скажімо про якісь альбанські банди. Правда, галичани знайшли пошану й симпатію в декількох англійських фронтних

¹⁾ R. St. Baker, Woodrow Wilson. Memoiren und Dokumente über den Vertrag zu Versailles anno MCMXIX. In autorisierter Übersetzung von Curt Thesing. 3 Bde Leipzig 1922—1914. Том III, ст. 193—194. Лозинський оп. cit. скрізь подає назвисько цього американського генерала хибно: Керман. Ген. Омелянович-Павленко не може собі в своїх „Споминах“ назвиська цього старшини пригадати.

старшин, які мали нагоду пізнати блище галицьку фронтову армію, але це не мало ніякого впливу.¹⁾

Перша передумова того, щоб галичанам дана була Wilsonівська справедливість, а саме, щоб антанта признала їх за народ з національного боку досить розвинений, а з політичного боку придатний, галичанам осьтак не судилася. Український народ і його національний рух самі по собі були для антанти просто якоюсь „quantité négligeable“. Певно, галичанам дуже це шкодило, що вони стояли підчас світової війни по стороні осередніх держав²⁾, але вони були в очах антанти чимсь таким маловажним, що антанські мужи хиталися, чи їм це взагалі за зле брати; як Lord про це висловився:³⁾ „... Що-до русинів, то Париж ніколи не міг остаточно рішитися, як властиво з ними поступати, чи як із приятелями, чи як із ворогами, чи як з неутральними“.

Міжтим експерти, чи докладчики ще далеко не рішали, що має статися з Україною, вони тільки визначували, яку вагу можна Україні давати в політичних замислах антанти. Рішення-ж лежало в руках антантських політиків. Отже відносини чи то в адмірала Колчака, чи в генерала Денікіна могли собі бути цілком не ліпшими, ніж у Симона Петлюри; теж могли антантські мужи рахуватися з тим, що ті вожди будуть побиті. Але

¹⁾ Пор. Др. Степан Шухевич. Спомини з українсько-галицької армії (1918—1920). 4 томи, Львів 1928-1929. Том I. ст. 138-139.

²⁾ Roman Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie Państwa. Z dodaniem memorjału „Zagadnienia środkowe i wschodnio-europejskie“ i innych dokumentów polityki polskiej z lat 1914-1919.* Wydanie drugie. Warszawa 1926. ст. 397 каже про це так: „Слабою позицією наших противників було те, що русини були цілковито виддані осереднім державам і що було неможливо вказати на якихсь їхніх представників по стороні антанти, щоб ці могли виступити з якимись ревідикаціями на річ „українського народу“, Ор. cit. ст. 336—337 розказує він, що в зорганізований в Америці під предсідництвом Масарика в 1918-ім році „Середньоевропейській Лізі“ („Mid-European League“) були заступлені поруч із чехо-словаками, югославами, румунами й литовцями теж українці. За цієї останньої обставини поляки відмовилися одначе від співучасті. „Ліга“ перестала швидко після того існувати, але з неї могло було б вийти якесь українсько-антантське представництво. „Ділаючи на їхню (українську, В. К.) користь вільномулярські організації старалися видвигнути їх (українців В. К.) у згаданий уже „Лізі“ в Америці. Якщоб це підприємство вдалося було, то ми мали б ще перед закінченням світової війни офіційне українське представництво в Західній Європі, яке надзвичайно влекшило б (противникам Польщі, В. К.) звернену проти нас боротьбу за Східну Галичину“. (Між іншим ор. cit. ст. 336-337 показує — це важне для характеристики Дмовського, — в якій високій мірі Дмовський був опанований уявленнями-„комплексами“. А саме: він твердить на тому місці, що репрезентант українців у тій „Лізі“, Мирослав Січинський, який убив у 1908 році намісника Галичини графа Андрія Потоцького, був тим своїм атентатом „виконавцем великих берлінських плянів“ і що тому його не повішено тільки уласкавлено, а пізніше уможливлено йому втечу зі станіславівської тюрми до Америки!) Мимоходом говорючи, було це з боку американських українців — якщо вони хотіли робити якусь антантофільську політику — великим дипломатичним промахом репрезентувати себе в отій „Лізі“ такою експонованою, для поляків абсолютно неприемлимою особою міром Січинський.

³⁾ Haskins and Lord, ор. cit. ст. 210.

цілком таксамо як передтим Гетьманська Україна, як довго не виявилася її повна нетрівкість, цінилася державами антанти без уваги на її — як здавалося хвилеву — слабкість, яко якась евентуальна будуча потуга, бачено в отих Колчаках і Денікінах репрезентантів Росії, а в її здібність врешті решт перемогти навіть найважчі внутрішні кризи й колись ще раз стати могутньою державою ніхто в ґрунті річі не сумнівався. Отже, коли хтось із антантських мужів рахувався поміж різними іншими можливими евентуальностями також із можливістю побіди Колчака чи Денікіна, то він бачив в них якусь принаймні будучу союзн^у вартість. Теж і з докладів про Україну після повалення Гетьманщини приймали отже антантські політики не академічний осуд, чи українці є іншим народом, ніж москвини чи ні, тільки практично-політичний осуд, чи і наскільки можна рахуватися з тим, що якщо українські, „бажаючі бути народом авантюристи“ — чи то з якоюсь зовнішною допомогою, чи й без неї — устояться яко якийсь державний твір, то вони зможуть скріпити той твір до такої якоїсь значної потуги, що та потуга входилаб колись у будучині в обрахунки, яко якийсь немаловажний союзник. А що осуд експертів про Україну був цілком неприхильний, то відношення антантських політиків до неї було засадничо інше, ніж до Колчака чи Денікіна. Українці не входили в рахунок яко союзна вартість, тільки виключно або яко до бича або яко з наряддя. Якщо отих „українських авантюристів“ не можна було вжити для якихось хвилевих загальних цілей тої чи іншої антантської держави — то тоді їм відмовлювалося всякої помочі, і хай вони собі сталиб добичею їхніх сусідів; а якщо ті загальні цілі казалиб послужитися українцями наче якоюсь купою наємників, — то тоді можна булоб їм „допомогати“ наприклад воєнним матеріалом, всеодно, що з ними станеться пізніше: чи вони при цьому встояться, яко якийсь державний твір, чи без уваги на „допомогу“ пропадуть.

В такому положенню було це досить байдужим, яку діяльність розвивала українська дипломатія в Парижі, щоб Україна стала принаймні не добичею, а знаряддям. Бо що вона й не робилаб, всеодно не її зручність рішала про цю справу, а рішало загальне відношення антантських держав до Східної Європи, і тому треба в першу чергу розглянути оте відношення.

Є це, розуміється, — поки антантські архіви будуть доступні — передчасно скласти собі про політику поодиноких антантських держав на Паризькій Конференції якийсь, аж до всіх — інколи в найвищій степені важних — подробиць¹⁾ цілком пов-

¹⁾ Так наприклад твердить Арнольдъ Марголинъ, Украина и политика Антанты. Записки єврея и гражданина. Берлінъ (1921), ст. 120, що він має підстави припускати, що Англія й Франція заключили були ще в 1917-ому році тайний договір про поділ Росії на їхні сфери впливів. Згідно з цим повинні були Надбалтійська Область, Північна Росія, Кавказ, Кубанщина й східна частина Донщини стати англійською, а Польща, Укра-

ний осуд. Дослідник є поки-що зданий лиш на ревеляції поодиноких антантських політиків і на самі факти, яких тло не завше вповні зясоване, але всетаки здається, що вже тепер можна зложити собі таку картину, яка дійсним подіям у Парижі більш-менше відповідає.

У два великі світовополітичні комплекси належала справа України: у комплекс будуччини Німеччини і в комплекс будуччини Росії, і над обидвома цими комплексами панувало без уваги на всі сентименти воєнної приязни суперництво: Франція з одного, Англія з другого боку. Але підчас того як цілі Франції були одностаїнні й ясні, не була англійська політика що-до європейського континенту може ще ніколи така хитка й непевна, що на Паризькій Мировій Конференції¹⁾. Наскільки згідні були англійці між собою в тому, що поза Європою розходилося про збереження становища Англії на морях і про по змозі як найбільшу розбудову їхньої кольоніяльної потуги²⁾, настільки глибоко розділяли їх супротивенства так що-до Німеччини, як і що-до Росії. При кермі англійської політики стояли ліберали на чолі з Lloyd George-ом, але цій партії уступав що-до сили лиш дуже мало консервативний табор, як його репрезентували скажімо лорд Curzon і Winston Spencer Churchill, так що, щоб утриматися при владі, Lloyd George переліцитовував раз лібералів, то знов консерватистів, завжди такими гаслами й рішеннями, якими можна було в даній хвилині здобути найбільшу популярність серед англійського загалу і в парламентах³⁾. Отже як до того часу, так і тепер бачив консервативний табор найбільшу небезпеку для існування й цілоти британської Імперії в Німеччині. Знищити Німеччину раз на завжди, як Картагину зруйнував колись Рим, а хочби за ціну того, що Европа попаде від цього в постійну нужду, досягнути повну господарську незалежність британської Імперії від відносин в Європі при помочі перетворення цієї Імперії в багато й постійно сирівцями всякого роду й ринками збуту забезпечену і цілковито самовистарчальну цілість, а хочби прийшлося здобути це за ціну постійної неподільної влади Франції на європейським континенті — це більш-менше булиб напрямні цього табору, зясовані в їхній найчистішій формі⁴⁾. А що-до Росії заступав цей табор конечність цілковитого знищення більшовизму військовою силою антанти, на те, щоб погасити те вогнище, яке підсилювало соціяльне невдоволення скрізь на світі, між іншим теж і в Англії, як теж на те,

їна, Крим і західна частина Донщини французькою сферою інтересів. Щойно на початку 1920-ого року вказували деякі позначки — так твердить Марголін — на те, що ця умова стратила свою силу. Але він не наводить ніяких доказів.

1) Пор. Baker, op. cit. Том I, ст. 289

2) Op. cit. Том I, ст. 304, Том II, ст. 215.

3) Baker, op. cit. Том I, ст. 306, Том II, ст. 217, 37, 41

4) op. cit. Том II, стор. 213

щоб Німеччина не знайшла випадком свого союзника в большевизмі¹⁾).

Для якого небудь ужиття України в цій цілій англійській консервативній системі не було одначе ніякого місця. Не лиш тому, що в Англії майже ніхто нічого про Україну не знав, хіба що те, що говорили російські реакціонери²⁾). А ще й тому, що англійським консерватистам здавалося, що найбільшу запоруку того, що большевизм буде знищений, давала контрреволюційна армія генерала Денікіна, яка саме ставала ногою на Криму, на Донщині й на Кубанщині. З уваги на це вони не запускалися в національні питання Російської Імперії, вони здається казали собі, що большевизм є в даній хвилині одиноким пекучим питанням Східної Європи, так що в виду цього треба все інше відложити на пізніше, а що підприяття Денікіна є найбільшою протибольшевицькою потугою, то цілком справедливо вимагати від тих народів і племен Росії, як ось від наддніпрянців, які теж борються проти большевиків, щоб вони прилучилися до Денікіна й йому підчинилися³⁾). Мимо всіх експертів не недобачувано, правда, того, що такі рухи, як ось наддніпрянський, напевно увяляють собою щось реальне, але розв'язувано цю справу на англійський лад: перебудова Росії на федеративних підставах здавалася тою базою, на якій можна об'єднати такі рухи як ось наддніпрянський під начальним командуванням Денікіна⁴⁾).

Не багато ліпше стояло в цій системі з Галичиною. Для загнuzдання Німеччини була бажана якась могутня, великі колишні східно-німецькі області обіймаюча Польша. Але тому що ставлено ставку на відбудову Росії, відкладано питання про те, як далеко на схід повинна сягати Польша, щойно до пізнішого рішення в порозумінню з відбудованою Росією. А що достоту відомою справою було, що Росія підносила претенсії на Східну Галичину, то теж і Галичина належала в цей спосіб до спірних областей, але не з уваги на самих таки галичан, тільки з уваги на Росію. Хоч погляди про цю справу могли собі й як розходитися, то тому, що Західну Україну уважано провізорією, були англійські консерватисти на всякий випадок цілком далекі від того, щоб підтримувати галицьку справу при всяких умовах і з цілою енергією проти польських претенсій; без уваги на теоретичні заміти проти цього, віддавали вони отже на практиці тимчасове вирішення галицької провізорії просто польсько-українській збройній боротьбі⁵⁾). Ні наддніпрянці, ні галичане не мо-

¹⁾ *op. cit.* Том I, стор. 240.

²⁾ Марголинъ, *op. cit.* ст. 155, 156.

³⁾ *op. cit.* ст. 155.

⁴⁾ *op. cit.* ст. 155.

⁵⁾ Пор. загальні міркування в Темреглеу, *op. cit.* Том VI, ст. 239 про антантські хитання що-до Західної України з уваги на Росію. Ці міркування — а цей англійський автор відзеркалює дуже помітно реакційно-російські впливи — сміло можна прийняти за погляди консервативної частини англійської делегації на Мирову Конференцію. Пор. теж крайню во-

гли осьтак очікувати від англійських консерватистів ніякого добра.

Інакше було з ліберальними поглядами. Цей, змагаючий до капіталістичного просперітету Англії, табор бажав, — окрім кольоніальних надбань, — довести Англію при помочі миру по змозі як найшвидше до господарського підйому. Так дуже опутаний був цей табор виключно капіталістично-господарськими мотивами в політичних міркуваннях і рішеннях, що він інколи був схильний уважати „бритійське панування над нафтяними територіями Месопотамії одним із найважливіших досягнень війни“.¹⁾ „Великобританія“, пише про англійських лібералів один американський історик, ²⁾ „Великобританія змагала передовсім розпучливо до того, щоб стати знову на здорові економічні підстави“. „Вона прагнула дістати в свої руки всі господарські ресурси світа, які тільки якнебудь могла загарбати; вона завзято напосілася на те, щоб решту Європи поставити в залежність від себе. Але треба було Німеччині й іншим ворожим країнам (і теж Росії, В. К.) дарувати принаймні господарське життя, бо ж британська економічна потуга залежала теж від європейського господарського добробуту: аджеж як булоб Британії продавати, колиб ніхто не міг платити?“³⁾ З таких міркувань було для англійських лібералів крайно небажано, що до рішачого слова приходили ненажерливі націоналізми малих, тепер свою національну державу отримуючих або побільшуючих народів з їхнім мілітаризмом, з їхніми нападами на слабших сусідів, щоб серед загальної метушні стати по змозі як найшвидше „великодержавами“. Бо „поки всі вони не заспокоїлися, не могло бути мови про мир і про відновлення нормальних ділових і торговельних взаємин, в чому британці (і в меншій мірі теж і американці, В. К.) перш за все інше були заінтересовані“.⁴⁾

З цих мотивів зверталася ліберальна Англія, щоб Німеччину з господарського боку по змозі щадити й перевести її в економічну залежність від Британії, в першу чергу проти Польщі. Раз ходило про це, щоб польські „апетити“ спинити й теж і Польщу допровадити до залежності від англійського капіталу, то теж і Галичина зискувала в цій системі деяку, так сказати, вжиткову вартість. Це тим більше, що вона мала копальні нафти, які вправді не були занадто добрим гешефтом, але всеж якісь доходи могли давати, тим більше, що малу й слабу Галичину легше можна булоб приневолити, щоб вона видала ці копальні під англійську контролю, аніж багато сильнішу, а до того під-

роже до галичан становище в книзі Dr. E. J. Dillon, The Peace Conference London (1920), яко приклад того, в якій значній мірі консерватисти віддавали рішення в справі Західної України просто польській і українській зброї.

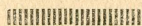
¹⁾ Baker op. cit. Том II. ст. 215.

²⁾ Op. cit. Том I. ст. 312.

³⁾ Op. cit. Том II. ст. 215.

⁴⁾ Baker op. cit. Том I. ст. 318.

тримувану Францією Польщу.¹⁾ Ці міркування чисто капіталістично-господарського роду виступали на зовні під видом „ідеалістичних“ гасел як ось „самовизначення народів“, „розрушення й світовий мир“, „свобода й демократичним способом виявлена воля народів“, — і англійські міркування цього роду були — щоб на цьому місці тільки торкнутися пізнішого обширнішого викладу про цю справу — одинокою точкою опори в європейській дипломатії, яку мали галичане на Міровій Конференції в їхніх стараннях прихилити до себе антанту. Наскільки енергійно Lloyd George часами підтримував дипломатично галичан, настільки теж і слаба була в дійсності ота точка опори. Французька піддержка Польщі впливала з міркувань чистої великодержавної політики сиди. Для могутності, що більше! як французи це відчували, для самого існування Франції було створення сильної Польщі необхідністю, і тому добро Польщі було просто життєвим питанням Франції, за яким вона обстоювала так, як за своїми власними життєвими справами, навіть хочби коштом якихось своїх господарських втрат²⁾. Але для Англії була Галичина лиш побічною справою. Це виявлялося не тільки в тому, що навіть ліберальна Англія ніколи не мала на думці оспорювати Польщі цілу етнографічно-українську Східну Галичину, тільки вважала західною границею Східної Галичини якусь лінію на схід від Сяну, так що з гори, навіть у тім випадку, колиб Англії вдалося було переперти „право“ Західної України „на самовизначення“, значні, з національного боку цілком переважно українські пограничні землі разом з Перемишлем оставалиб при Польщі³⁾. Раз рішали про британське становище виключно капіталістично-господарські міркування, то Англія була окрім того ще й кожної хвилини з гори на те готова, щоб Галичини відректися, як тільки вона дісталаб за це якесь інше господарське відшкодування, або як тільки обстоювання „права“ галичан „на самовизначення“ потягалоб за собою більші господарські невидоди для Англії, аніж яканебудь інша розвязка цього питання, а хочби й така як окупація Галичини Польщею. На зовні виявлялося це в тому, що Англія ні трохи не змагала до заснування якоїсь галицької держави, тільки завзялась була лиш на те, щоб Галичину не дати Польщі⁴⁾, готова зрештою чи то зарезервувати цю країну для Росії, чи то зробити з неї в цій чи іншій формі якийсь англійський мандат.

¹⁾ Пор. Karl Hoffmann Erdölpolitik. Berlin 1928.

²⁾ Baker, op. cit. Том II, ст. 22.

³⁾ Temperley, op. cit. Том VI, ст. 267.

⁴⁾ „Те, чого Lloyd George бажав, було по перше перешкодити тому, щоб французи дістали в порівнянні з британцями за багато, і по друге, щоб досягнути, такого миру, який німці підписалиб“, так дивиться на справу американський історик Baker, op. cit, Том II ст. 38.